

Ewa Rogowska-Cybulska

Uniwersytet Gdański

Etymologie nienaukowe nazw miejscowości w *Podaniach i legendach pomorskich* Romualda Frydrychowicza

Etymologia nienaukowa nazw miejscowych, zwana też ludową i potoczną (ponadto asocjacyjną, dyletancką, fantazyjną, folklorystyczną, naiwną, relacyjną, skojarzeniową, synchroniczną, a także pseudoetymologią i reinterpretacją etymologiczną [Michow 2008: 13; Cienkowski 1972: 61; Rogowska-Cybulska 2018b]), definiowana jako „błędne z naukowego punktu widzenia objaśnienie pochodzenia jakiegoś wyrazu, oparte na podobieństwie jego formy do innych wyrazów lub na innych swobodnych skojarzeniach” [WSJP]¹, stanowi przedmiot zainteresowania zarówno językoznawców, jak i badaczy kultury ludowej. Ci pierwsi w etymologiach nienaukowych nazw miejscowości widzą przede wszystkim „zapis potocznej zbiorowej świadomości językowej w danym momencie historycznym, interpretującej język jako system wyrażeń określonych i powiązanych ze sobą znaków” [Brzozowska 2009: 139], natomiast dla tych drugich są one „cennym przekazem kulturowym, dającym

1 Inne definicje również wypuklają podobne właściwości tego zjawiska. Na przykład Teresa Kostkiewiczowa [1988: 132] w *Słowniku terminów literackich* definiuje etymologię ludową jako „błędne, sprzeczne z dokumentacją językoznawczą wyjaśnienie pochodzenia określonego wyrazu”. Zdaniem Haliny Karaś „istotą etymologii ludowej jest błędne ustalenie pochodzenia wyrazu, wywodzenie go od wyrazów niemających z nim nic wspólnego na podstawie wtórnych z nimi skojarzeń” [<http://www.dialektologia.uw.edu.pl/index.php?11=leksykon&lid=566>, dostęp: 25 czerwca 2018]. W *Słowniku języka polskiego* pod redakcją Witolda Doroszewskiego czytamy, że jest to „nienaukowa etymologia oparta na przypadkowym podobieństwie wyrazów” [SJPD II 1965: 767]. Natomiast przez Władysława Kopalińskiego etymologia ludowa jest objaśniania jako etymologia „fałszywa, nadająca wyrazom błędne, oparte na przypadkowym podobieństwie brzmień uzasadnienia słowotwórcze” [Kopaliński 1988: 264].

wgląd nie tylko w twórczość językową, ale i specyficzną logikę skojarzeń i sferę wyobrażeń mieszkańców regionu” [Michow 2008: 165].

Dla Pomorza ciekawy wybór nienaukowych etymologii 11 nazw miejscowych i 19 nazw obiektów niezamieszkałych przynosi książka ks. Romualda Frydrychowicza pt. *Podania i legendy pomorskie zebrane w latach 1914–1922* [Frydrychowicz 2013]. Spośród innych tego typu wydawnictw wyróżnia ją to, że nośnikiem zawartych w niej etymologii nienaukowych są zarówno zgromadzone przez autora podania etymologiczne, czyli typ opowieści, których „globalną intencją jest sformułowanie odpowiedzi na pytanie, dlaczego coś nazywa się tak, jak się nazywa” [Brzozowska 2009: 128], a w wypadku nazw miejscowych „poprzez zaprezentowanie fabuły – zapoznanie odbiorcy z tym, jak powstała dana nazwa miejscowości (nie zaś – jak powstała sama miejscowość)” [Brzozowska 2009: 131–132], jak i objaśnienia niefabularne, najczęściej zaproponowane przez samego Frydrychowicza w tzw. przypiskach wydawcy, autor miał bowiem pewne przygotowanie do sporządzania etymologii toponimów, których dotyczyły zebrane legendy, a ponadto żywo odczuwał potrzebę opatrywania podawanych do druku podań komentarzami o charakterze naukowym.

Oprócz gromadzenia podań ludowych z terenu Pomorza ks. Romuald Frydrychowicz (1850–1932) zajmował się badaniem dziejów i kultury tego regionu, zwłaszcza Kociewia, uczył też przez 50 lat (1880–1930) historii w Collegium Marianum. Nazywano go historykiem Pelplina, bo temu miastu poświęcał w swych opracowaniach najwięcej uwagi (*Collegium Marianum w Pelplinie* 1911, *Chwała Najświętszej Maryi Panny w diecezji chełmińskiej* 1915, *Na setną rocznicę zniesienia klasztoru pelplińskiego* 1923, *Dzwony kościelne w diecezji chełmińskiej* 1926). Interesował się również toponomastyką, którą popularyzował m.in. na kartach „Pielgrzyma”. Przygotował też pewną liczbę haseł do *Słownika geograficznego Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich* [Frenkiel 2013: 21–24].

Opublikowana w 2013 roku książka *Podania i legendy pomorskie zebrane w latach 1914–1922* łączy dwa wydane wcześniej zbiory podań opracowanych przez Romualda Frydrychowicza: *Legendy zachodniopruskie* (Pelplin 1914) i *Podania ludowe na Pomorzu z czasów wojen napoleońskich* (Pelplin 1922) [Frenkiel 2013: 11]. Pierwsza pozycja zawierała 42 podania, pierwotnie zapisane w języku niemieckim, a na potrzeby nowego wydania przetłumaczone przez Magdalenę Madeję-Grzyb. Zawarte w niej teksty uporządkowano w sześciu rozdziałach: *Podania o zatopionych kościołach i dzwonach*, *Legendy o zamkowych górach i szwedzkich szańcach*, *Legendy o głazach narzutowych i eratycznych*, *Podania o różnej tematyce*, *Legendy etymologiczne*, *Legendy z czasów okupacji francuskiej*. Z kolei z książki *Podania ludowe na Pomorzu z czasów*

wojen napoleońskich przejęto 82 podania, pochodzące głównie z Kociewia, a ponadto z Kaszub, Borów i innych regionów Polski. Podania opublikowane przez ks. Frydrychowicza zostały zebrane w terenie, głównie przez uczniów Collegium Marianum, których autor uczył historii, ale odwołuje się on też niekiedy do tekstów zgromadzonych przez innych badaczy, np. Paula Behrendta i Alexandra Treichla, zawsze jednak przywołując źródła, z których korzystał.

W niniejszym artykule przedstawię i poddam analizie tylko wyekscerpowane z tej książki etymologie ludowe nazw miejscowości. Etymologie ludowe nazw obiektów niezamieszkałych: wzniesień, łąk, jezior i drzew (sosen i dębów), których również dotyczą podania zebrane przez ks. Frydrychowicza, zasługują na odrębny opis. Etymologie ludowe poszczególnych nazw miejscowych porównam z ich etymologiami naukowymi. Wezmę pod uwagę stosunek obu wyrazów podstawowych, czyli wtórnej podstawy motywacyjnej do faktycznej podstawy motywacyjnej, a także miejsce tych toponimów w świetle etymologii nienaukowej i etymologii naukowej w dwu klasyfikacjach: semantycznej i gramatyczno-strukturalnej.

Borkowo (pow. kartuski, gm. Żukowo)

Według etymologii naukowej toponim *Borkowo* to – jak podaje Wanda Makula-Kosek – nazwa utworzona przyrostkiem *-owo* od nazwy osobowej *Borek* lub od apelatywu *borek* [NMP I 1996: 290]; pod względem semantycznym jest to zatem nazwa dzierżawcza lub topograficzna.

Etymologię potoczną toponimu *Borkowo* Romuald Frydrychowicz przytoczył w tekście *To samo podanie, obszerniej opowiedziane* [Frydrychowicz 2013: 79–80], stanowiącym drugą wersję zamieszczonego wcześniej w tej samej książce podania *Bitwa pod Borkowem*. Od przywołanej w tym fragmencie etymologii nienaukowej ks. Frydrychowicz się dystansuje, proponując dla *Borkowa* inną genezę:

Nazwa Borkowa nie pochodzi od boru, lecz oznacza posiadłość Borka, czyli Borysława. [Frydrychowicz 2013: 80]

W świetle podanej pseudoetymologii, której można by przypisać wtórną wykładnię semantyczną ‘miejscowość, w której rósł kiedyś bór’, *Borkowo* byłoby pod względem strukturalnym derywatem słowotwórczym utworzonym sufiksem *-kowo* (niewymienianym przez onomastów) od rzeczownika *bór*, a pod względem semantycznym stanowiłoby nazwę topograficzną.

W świetle obu etymologii: potocznej i naukowej toponim *Borkowo* jest zatem pod względem semantycznym nazwą topograficzną (choć etymologia

naukowa opisuje go jako nazwę dwuznaczną), a pod względem słowotwórczym – derywowaną, jednak z wtórnej wykładni semantycznej wynika inny podział słowotwórczy tego derywatu, nie do zaakceptowania przez etymologię naukową (na temat *bor-* i przyrostek *-kowo*). Porównanie przytoczonej etymologii potocznej z etymologią naukową ze względu na proponowane podstawy słowotwórcze każe natomiast zaliczyć tę pierwszą do etymologii nienaukowych wywodzących reetymologizowany toponim od wyrazu (tu: apelatywu *bór*) spokrewnionego z faktycznym wyrazem podstawowym (tu: apelatywem *borek*, od którego ta nazwa miejscowa pochodzi według jednej z jej etymologii naukowych).

Warto przyrzeć się też uważniej zaproponowanej przez ks. Frydrychowicza właściwej jego zdaniem wykładni semantycznej nazwy *Borkowo*, mianowicie wyrażeniu ‘posiadłość Borka, czyli Borysława’. Podstawa motywacyjna podana w dopełniaczu przez autora *Podañ i legend pomorskich* dokładnie odpowiada formie *Borek*, wymienionej jako podstawowa dla nazwy *Borkowo* przez Wandę Makulę-Kosek, jednak imię dwuczłonowe, od którego pochodzi ten antropim, rekonstruowane jest przez językoznawców w postaci *Borzyśław*, nie *Boryśław*. Trzeba też dodać, że imię *Borek* mogło być utworzone od innych imion dwuczłonowych z rdzeniem *bor-* ‘walczyć, walka’, np. *Borzyciech*, *Borzygniew*, *Borzymir* lub *Czсібor*, *Sławobor*, *Wojbor*.

Górzno (pow. brodnicki, gm. Górzno)

Według etymologii naukowej toponim *Górzno* został derywowany przyrostkiem *-bno* od rzeczownika *góra* i należy do nazw topograficznych [Rospond 1984: 103; Rymut 1987: 81].

Etymologia nienaukowa toponimu *Górzno* została opisana przez ks. Frydrychowicza w podaniu *Groby żołnierzy francuskich pod Górzniem* [Frydrychowicz 2013: 84], w *Przypisku wydawcy*:

Nazwa Górzna pochodzi od strużki Górznicy, która płynąc od „Szumnego Zdroju” do stawu i pędząc koło młyńskie wpada do Branicy, dopływu Drwęcy. [Frydrychowicz 2013: 84]

Według tej teorii nazwa miasta byłaby pod względem strukturalnym derywatem wstecznym paradygmatyczno-dezintegralnym od hydronimu *Górznica*, utworzonym w wyniku ucięcia w tym hydronimie cząstki *-ica*, alternacji *ń* : *n* i zmiany paradygmatu z rzeczownikowego żeńskiego na rzeczownikowy nijaki. Pod względem strukturalnym należałoby w niej widzieć nazwę topograficzną o wtórnej wykładni semantycznej ‘miejscowość nad Górznicą’. Opisana

pseudoetymologia reprezentuje ten podtyp etymologii nienaukowych, które wywodzą reetymologizowany toponim od wyrazu (tu: hydronimu *Górznica*) spokrewnionego z faktycznym wyrazem podstawowym (tu: apelatywem *góra*), ale w rzeczywistości kierunek motywacji jest odwrotny: to nazwa strugi *Górznica* pochodzi od toponimu *Górzno*. Romuald Frydrychowicz nawiązał jednak w swej pseudoetymologii do licznych nazw miejscowych rzeczywiście utworzonych od nazw własnych cieków wodnych, nad którymi leżą, takich jak: *Bielsk nad Białą*, *Czersk nad Czarną* lub *Czernicą*, *Drawsko nad Drawą*, *Puck nad Putnicą*, *Słupsk nad Słupią*.

Osie (pow. świecki, gm. Osie)

Etymologia naukowa opisuje toponim *Osie* jako nazwę topograficzną od rzeczownika *osa* ‘osika’ lub ‘owad’, jak bowiem podaje Stanisław Rospond: „Wyraz *osa* nie tylko oznaczał *osę*, ale też *osikę*. Trudno wyróżnić semantycznie w n.m. obie możliwości. Raczej jednak należy *Osie* wywodzić od drzewa (*Populus tremula*, *Populus alba*)” [Rospond 1984: 270]. Zdaniem Bogusława Krei, Ewy Jakus-Borkowej i Wandy Makuli-Kosek nazwa miejscowa *Osie* została utworzona od rzeczownika *osa* ‘osika’ formantem *-*oje* o funkcji kolektywnej i pierwotnie znaczyła ‘miejsce, gdzie rosną osy, osiki’ [Kreja 1988: 93–94; Jakus-Borkowa 1987: 75; NMP VIII 2009: 162]. Makula-Kosek dodaje, że „pierwsze zapisy nie wykluczają odczytania *Ose*, od bezsufiksalnego przym. *ose* w rodzaju nijakim [...], n. utworzona według typu n.m. *Dębe*. W XVI w. oboczna nazwa *Osiej* z niejasnym zakończeniem” [NMP VIII 2009: 162].

Etymologia ludowa nazwy miejscowej *Osie* została pokrótce omówiona w *Podaniach i legendach pomorskich* w tekście *Skąd wioska Osche otrzymała swą nazwę*:

Do legend etymologicznych należy również legenda o Osche, która została już wydrukowana w „Zachodniopruskich legendach” („Westpreussischer Sagenschatz”) Paula Behrenda (Danzig 1896 I, 81–83) i dlatego w tym zbiorze tylko jest wzmiankowana. Według niej nazwano tę miejscowość Osche, by upamiętnić pewnego polskiego księcia, który pozostawił tutaj złamaną oś swego powozu. Zniemczona nazwa miejscowości Osie to Osche. W języku polskim słowo „oś” znaczy tyle co *Wagenaschse*. [Frydrychowicz 2013: 65]

Ks. Frydrychowicz powołuje się tu na wcześniej wydrukowaną wersję tego samego podania, opracowaną przez Paula Behrenda. Tłumaczenie tekstu niemieckiego nauczyciela na język polski znajdziemy w książce Romana

Apolinarego Reglińskiego pt. *Legendy Borów Tucholskich*, gdzie nosi on tytuł *Jak powstało Osie* (niem. *Die Gründung von Osie*) [Regliński 2001: 72–73].

Według etymologii ludowej toponim *Osie* byłby pod względem strukturalnym nazwą prymarną, równą formie liczby mnogiej rzeczownika *oś* ‘podłużna, o kolistym przekroju część maszyny lub urządzenia, na której inne części obracają się lub przesuwiają’ [WSJP], a na podstawie wtórnej wykładni semantycznej ‘miejsce, w którym w karecie polskiego księcia zламаła się oś i gdzie po naprawieniu pojazdu książę tę oś zostawił’ trzeba by go zaliczyć do nazw kulturowych o charakterze pamiątkowym.

Etymologia ludowa nazwy *Osie* przypisuje zatem etymologizowanemu toponimowi całkowicie odmienną motywację formalną, tj. motywację wyrazem należącym do innego gniazda słowotwórczego niż jej pierwotny wyraz podstawowy: rzeczowniki *osa* ‘osika’ (też *osa* ‘owad’) i *oś* ‘część maszyny’ nie są ze sobą spokrewnione. Zmiana wyrazu podstawowego w procesie reinterpretacji etymologicznej przenosi też reetymologizowany toponim do innej klasy semantycznej: z grupy nazw topograficznych do grupy nazw pamiątkowych. Inne jest także jego miejsce w klasyfikacji strukturalnej: w świetle etymologii naukowej jest to derywat słowotwórczy, a według etymologii ludowej – nazwa prymarna.

Przechowo (dziś dzielnica Świecia)

Według etymologii naukowej zaproponowanej przez Bogusława Kreję i powtórzonej przez Wandę Makulę-Kosek *Przechowo* to nazwa dzierżawcza, utworzona sufiksem *-owo* od antroponimu *Przech*, poświadczonego w *Słowniku staropolskich nazw osobowych* [Kreja 1988: 106; NMP IX 2013: 283]. W imieniu *Przech* można z kolei widzieć derywat od imienia dwuczłonowego zaczynającego się na *Prze-*, np. *Przeclaw*.

Etymologię ludową nazwy *Przechowo* ks. Frydrychowicz przytacza w podaniu *Napoleon w obozie pod Przechowem* [Frydrychowicz 2013: 104–105]. Nie ma ona związku z legendą napoleońską, której zasadniczo dotyczy ten tekst, toteż autor podał ją – jako swego rodzaju ciekawostkę naukową – w *Przypisku wydawcy*:

W słowniku geograficznym czytamy, że nazwa Przechowa pochodzi od przechowania, czyli przezimowania tratw flisaków, którzy się tu schronili przed krą wiślaną (IX, 127). [Frydrychowicz 2013: 105]

Rzeczywiście, w *Słowniku geograficznym Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich* pod hasłem *Przechowo* znajdziemy informację, że „nazwa

pochodzi podobno od przechowania (przezimowania) flisaków, którzy się tu chronili przed krą wiślaną” [SGKP IX 1888: 127]. Objąsanie genezy nazwy *Przechowo* jako związanej z przechowywaniem żywe jest zresztą do dziś, o czym świadczy następujący fragment zamieszczony w internetowej Wikipedii: „Prawdopodobnie nazwa wzięła się od słowa «przechowywać», ponieważ znajdowało się tutaj dużo magazynów na zboże, drewno, a także barki wiślane”².

W świetle etymologii potocznej toponim *Przechowo* pod względem strukturalnym byłby derywatem paradygmatycznym od czasownika *przechować*, utworzonym w wyniku zmiany paradygmatu z czasownikowego na rzeczownikowy nijaki, a pod względem semantycznym stanowiłby on nazwę kulturową o wykładni semantycznej ‘miejscowość, w której flisacy przechowywali zimą tratwy’; toponim ten zatem rzekomo utrwała pewne szczegóły pracy flisaków.

Nazwa miejscowa *Przechowo* pod względem strukturalnym jest w świetle etymologii naukowej nazwą derywowaną sufiksalnie, a w świetle etymologii potocznej – derywatem paradygmatycznym, pod względem semantycznym zaś etymolodzy zaliczają ją do nazw dzierżawczych, a pseudoetymolodzy – do nazw kulturowych. Przytoczona etymologia potoczna toponimu *Przechowo* należy do tych etymologii nienaukowych, które wywodzą reetymologizowany toponim od wyrazu (tu: czasownika *przechować*) niespokrewnionego z faktycznym wyrazem podstawowym (tu: imieniem *Przech*); oba wyrazy podstawowe: faktyczny i wtórny zawierają natomiast ten sam przedrostek: *prze-* (w imieniu *Przeclaw*/**Przedslaw* rozwinięty do postaci *przed-*).

Rudki (pow. świecki, gm. Pruszcz)

Według etymologii naukowej opracowanej przez Ewę Jakus-Borkową nazwa miejscowa *Rudki* pochodzi od apelatywu *rudki* ‘ziemia ruda lub zawierająca dużo żelaza’, ponieważ „ziemia w *Rudkach* jest gliniasta o odcieniu czerwonym” [Jakus-Borkowa 1987: 91]. „To i przypadki zależne przemawiają za odrzuceniem etym. wiążącej n. wsi z rośliną *rutka* : *ruta* ‘Ruta, roślina z rodziny rutowatych’ [...]; także mało prawdopodobny związek z n.o. *Rudka*//*Rutka*” [Jakus-Borkowa 1987: 91]. Natomiast zdaniem Wandy Makuli-Kosek toponim *Rudki* pochodzi od apelatywu *rudka* ‘ziemia ruda, czerwona ziemia lub zawierająca dużo żelaza, glina’ lub – co mniej prawdopodobne – od apelatywu *rutka* (por. *ruta* ‘roślina z rodziny rutowatych’) [NMP XII 2015: 28]. Jest to zatem nazwa topograficzna prymarna o formie liczby mnogiej.

2 <https://pl.wikipedia.org/wiki/Przechowo> [dostęp: 20 czerwca 2018].

Etymologię nienaukową nazwy wsi *Rudki*, dawniej funkcjonującej też w wersji ortograficznej *Rutki*, znajdziemy w *Podaniach i legendach pomorskich* aż w dwu tekstach. Pierwszy z nich nosi tytuł *Wały rotundowe koło miejscowości Rutki* [Frydrychowicz 2013: 68] i czytamy w nim:

Wieś Rutki leży w powiecie gdańskim niedaleko Wisły i należała wcześniej do zakonu cystersów w Chełmnie. Miejscowość Rutki została podarowana cystersom przez Mikołaja Rutkę. Jej nazwa pochodzi od jego nazwiska. [Frydrychowicz 2013: 68]

Drugi to *Starożytny okop w Rutkach* [Frydrychowicz 2013: 106–107]; tu również podano podobną informację, ale dodatkowo opatrzoną ją uwagą o źródle, z którego została zaczerpnięta:

Wieś Rutki leży w powiecie świeckim w nizinach nadwiślańskich. Należała dawniej do Panien Cysterki w Chełmnie, którym ją darował Mikołaj Rutka, o czym dziś jeszcze świadczy napis na obrazie wiszącym w klasztorze Sióstr Miłosierdzia w Chełmnie. Od niego też ma wioska swą nazwę („Słownik geograficzny” IX, 920). [Frydrychowicz 2013: 106–107]

W *Słowniku geograficznym Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich* pod hasłem *Rudki* rzeczywiście pojawia się wzmianka o ofiarowaniu wsi cysterkom przez Mikołaja Rutkę, ale wniosek o charakterze etymologicznym jest już autorstwa samego ks. Frydrychowicza:

Niewiadomo kiedy otrzymały tę wieś cysterki w Chełmnie od Mikołaja Rutki, o czym świadczy napis na obrazie wiszącym w klasztorze sióstr miłosierdzia w Chełmnie (IX 920). [SGKP IX 1888: 920]

Na podstawie wtórnej wykładni semantycznej ‘wieś ofiarowana cysterkom przez Mikołaja Rutkę’ nazwę miejscową *Rudki//Rutki* trzeba by zaliczyć do nazw pamiątkowych prymarnych o formie liczby mnogiej.

Opisana pseudoetymologia należy do tych etymologii nienaukowych, które wywodzą reetymologizowany toponim od wyrazu (tu: antroponimu *Rutka*), który może być spokrewniony z faktycznym wyrazem podstawowym (tu: apelatywem *rudka* lub *rutka*); nazwisko *Rutka* zapewne powstało od któregoś z apelatywów, od którego wyprowadzana jest nazwa wsi, od przymiotnika *rudy* (od którego pochodzi rzeczownik *ruda*) lub nawet – wtórnie – właśnie od nazwy wsi *Rutki*.

Tleń (pow. świecki, gm. Osie)

Ewa Jakus-Borkowa opisuje toponim *Tleń* jako nazwę topograficzną ponowioną od nazwy młyna *Tleń*, która stanowi derywat słowotwórczy utworzony przyrostkiem *-eń* od czasownika *tlić (się)* ‘słabo palić’ [Jakus-Borkowa 1987: 104].

Etymologię nienaukową nazwy miejscowej *Tleń* Romuald Frydrychowicz sformułował w *Przypisku wydawcy* do podania etymologicznego *Góra Napoleona w Tleniu*:

Tleń słusznie się tak nazywa, gdyż znajduje się tu źródło zawierające tlen i odpowiednie składniki lecznicze, jak poczynione badania chemiczne wykazały. Dlatego powzięto zamiar wystawienia tu sanatorium podług nowoczesnych wymagań higienicznych („Gazeta Gdańska” 1922 z 1 kwietnia). [Frydrychowicz 2013: 118]

Wtórna wykładnia semantyczna ‘miejscowość, w której znajduje się źródło zawierające tlen i inne składniki lecznicze’ pozwala zaliczyć *Tleń* do nazw topograficznych, a pod względem strukturalnym byłby to derywat alternatywny od apelatywu *tlen*, utworzony w wyniku zastosowania oboczności *n : ñ*. Opisana pseudoetymologia należy do tych etymologii nienaukowych, które wywodzą reetymologizowany toponim od wyrazu (tu: rzeczownika *tlen*) spokrewnionego z faktyczną podstawą motywacyjną tego toponimu (tu: czasownikiem *tlić się*); wtórna podstawa motywacyjna jest tu derywatem od pierwotnej podstawy motywacyjnej (rzeczownik *tlen* został utworzony od czasownika *tlić się* przyrostkiem *-en*).

Tuchola (pow. tucholski)

Nazwa miasta *Tuchola* nie jest łatwa do objaśnienia, „ponieważ pień, który stał się podstawą do jej utworzenia, nie jest w tej postaci zachowany we współczesnym słownictwie” [Kęsikowa 1999: 218]. Sformułowano dla niej dwie różne etymologie naukowe, przy czym więcej zwolenników ma hipoteza topograficzna. Zdaniem Stanisława Rosponda toponim ten utworzono formantem *-ja* od ps. wyrazu *tuchъlb* ‘stęchły, zgniły’ [Rospond 1984: 403]; „w terenie bagnistym, podmokłym i w leśnej gęstwinie było to naturalne określenie top.” [Milewska 2000: 66]. Urszula Kęsikowa dodaje, że występujący w tej nazwie rdzeń *tuch-* ma też oboczną postać *tęch-* [Kęsikowa 1999: 218], którą spotykamy m.in. w wyrazach *s-tęch-nąć*, *s-tęch-ły*, *s-tęch-lizna*. Natomiast Mikołaj Rudnicki dla rdzenia *tuch-//tęch-* rekonstruuje znaczenie ‘mocny gnilny zapach rozkładających się roślin, drzewa itd., znajdujących się w wilgoci, w wodzie’

[Rudnicki 1929: 303], a w pozostałej części tego toponimu wyodrębnia dwa przyrostki: *Tuch-ol-ja*. Z kolei zdaniem Kęsikowej pierwszym z tych przyrostków jest sufix *-ol-* (jak w wyrazie *wierzchoł*), który posłużył tu do utworzenia wyrazu pospolitego określającego teren ze względu na wilgotne, bagienne podłoże [Kęsikowa 1999: 166].

Według drugiej hipotezy *Tuchola* to nazwa dzierzawcza. Wywodzą ją m.in. od nazwiska pierwszego osadnika, które brzmiało rzekomo *Tuchol* [*Diecezja chełmińska...* 1928: 700]. Natomiast Aleksander Wilkoń, który poświęcił temu toponimowi osobny artykuł, uznał go za nazwę utworzoną sufixem *-ja* od imienia *Tuchol*, będącego derywatem sufiksальnym (z sufixem *-ol*) od któregoś z imion dwuczłonowych typu **Tuch-o-mysł* lub **Sobie-tuch* [Wilkoń 1978]. Małgorzata Milewska uważa jednak wywodzenie tej nazwy miejscowej od antroponimu za niesłuszne [Milewska 2000: 67].

Etymologię ludową toponimu *Tuchola* zawiera tekst *Pochodzenie nazwy miasta Tuchola* [Frydrychowicz 2013: 64–65]. Romuald Frydrychowicz przytoczył w nim najpierw legendę etymologiczną, która znana była ponoć w okolicy tego miasta:

Jedna z legend znanych na tych terenach mówi, że nazwa miasta Tuchola wywodzi się od słowa-rozkazu wendyjskiego dowódcy, który gdy przybył na czele swego wojska w nasze okolice zawołał do nich: „Tu hola”, tzn. „zatrzymać się!”. [Frydrychowicz 2013: 64]

W świetle tego podania nazwa *Tuchola* pochodzi od wyrażenia wykrzyknikowego *tu hola* i jest zrostem dwu wyrazów wchodzących w skład tego wyrażenia: zaimka *tu* i wykrzyknika *hola*, definiowanego jako ‘okrzyk wyrażający wezwanie, nakaz, sprzeciw, dalej(że), jeszcze, uwaga; dosyć! spokój! stać!; wara! wolnego! za pozwoleniem! – lub wesoły nastrój (czasem jako przyśpiew:) hej’ [SJPD III 1964: 12]; w bogatej treści tego wykrzyknika rzeczywiście znajduje się odcień znaczeniowy ‘zatrzymać się’, ale fraza *tu hola* ‘tu zatrzymać się’ nie brzmi po polsku naturalnie, wykrzykniki należą bowiem do tych części mowy, które nie przyłączają określeń syntaktycznych. Podzielenie nazwy własnej na zaimek wskazujący i wykrzyknik o funkcji apelu jest efektem usilnych poszukiwań znanej treści w nazwie, która dawno uległa leksykalizacji. O takim językowym mechanizmie reetymologizowania nazw własnych następująco pisał Bogdan Walczak:

nazwy własne, pozbawione znaczenia takiego, jakie przysługuje wyrazom pospolitym (pierwotne znaczenie, żywe jeszcze w momencie powstawania

nazwy, szybko się zaciera i nazwa nie znaczy tak, jak wyraz pospolity, lecz jedynie oznacza, „nazywa” miejsce czy osobę), zawsze w szczególny sposób intrygowały użytkowników języka (którzy usiłowali się tego pierwotnego, zatartego znaczenia dokopać). [Walczak 1999: 172]

Ze względu na stosunek wtórnej podstawy motywacyjnej do faktycznej podstawy motywacyjnej opisywana etymologia ludowa należy do tych etymologii nienaukowych, które wywodzą reetymologizowaną nazwę od wyrazu (tu: wyrażenia wykrzyknikowego *tu hola*) niespokrewnionego z faktycznym wyrazem podstawowym (przymiotnikiem *tuchъlb* ‘stęchły, zgniły’ lub innym słowem zawierającym rdzeń *tuch-//tęch-* albo derywatem od imienia **Tuch-o-mysl* lub **Sobie-tuch*).

Wtórna wykładnia semantyczna nazwy miejscowej *Tuchola* ‘miejscowość powstała w miejscu, gdzie jakiś wendyjski dowódca wydał wojsku rozkaz zatrzymania się: *Tu hola*’ każe zaliczyć ten toponim do nazw pamiątkowych, w wypadku których podania etymologiczne wiążą z podstawowym zdarzeniem decydującym rzekomo o powstaniu danej nazwy miejscowej „dość przypadkowe powiedzenia, które padły w danym miejscu (miejscowości), a które w strukturze całej sekwencji fabularnej zajmują pozycję dominującą” [Brzozowska 2009: 136].

Przytoczona przez ks. Frydrychowicza etymologia nienaukowa ma charakter ludowego podania³, ale opracowanego przez historyka prowadzącego badania na przełomie wieków XIX i XX. Świadczy o tym przymiotnik *wendyjski* ‘słowiański’, nierejestrowany w słownikach języka polskiego jako wyraz zbyt specjalistyczny, a będący dawnym terminem naukowym, używanym w odniesieniu do Słowian nadbałtyckich.

Wyrazem typowego dla naukowca krytycznego stosunku Romualda Frydrychowicza do przytoczonej etymologii ludowej jest, po pierwsze, jej negatywna ocena z punktu widzenia budowy słowotwórczej, a po drugie, własna propozycja objaśnienia genezy nazwy *Tuchola*, zapisana w *Uwagach wydawcy*:

To pochodzenie nie zgadza się z charakterem słowiańskiego języka, który nie tworzy nazw własnych przez połączenie samodzielnych słów, lecz od rdzenia przez dodanie sylab końcowych. Ponieważ końcówka dopełniacza „-a” odnosi się do czyjejs własności, zatem w tym przypadku założyciela, zatem nazwa

3 Podobną jego wersję znajdziemy i dziś na jednej ze stron internetowych poświęconych Tucholi: „Jednak według legend nazwa wywodzi się od słów księcia, który zatrzymując się na odpoczynek powiedział «tu hola» («tu stań»)”, <https://kujawsko-pomorskie.travel/pl/tuchola> [dostęp: 25 czerwca 2018].

miasta pochodzi od nazwy własnej, która zachowała się jeszcze w obecnie funkcjonujących nazwiskach rodzinnych Tucholski i Tuchołka. Nasz pogląd opiera się na tym, że w pobliżu tego miasta znajdują się dobra szlacheckie o nazwie Tuchołka, tzn. mała Tuchola. [Frydrychowicz 2013: 64–65]

Romuald Frydrychowicz proponuje zatem dla nazwy *Tuchola* własną wykładnię semantyczną ‘miejscość założona przez osobę noszącą nazwę własną spokrewnioną z nazwiskami Tucholski i Tuchołka’, nie podaje jednak brzmienia tej nazwy osobowej (choć z faktu, że końcówkę mianownika tej nazwy *-a* uważa za końcówkę dopełniacza, mogłoby wynikać, że chodzi mu o nazwę osobową *Tuchol*). Podana pseudoetymologia należy do tych etymologii nienaukowych, które wywodzą reetymologizowany toponim od tego samego wyrazu (tu: antroponimu *Tuchol*), od którego wywodzi reetymologizowaną nazwę miejscową również jedna z mniej popularnych etymologii naukowych, inaczej jednak objaśniają strukturę nazwy (według etymologii naukowej przyrostek fleksyjny *-a* w nazwie *Tuchola* nie jest z pochodzenia końcówką dopełniacza).

Warzno (pow. wejherowski, gm. Szemud)

Według etymologii naukowej toponim *Warzno* to nazwa ponowiona z nazwy jeziora [Treder 1997: 98], a nazwa jeziora, dziś znanego jako *Tuchomskie Jezioro* lub *Tuchomko*, jest nazwą topograficzną z sufiksem **-bno* od **varb* ‘gorące źródło, wrząca woda’ [Treder 1997: 193].

Etymologię nienaukową tego toponimu zawiera natomiast *Przypisek wydawcy* do podania *Czerwony piasek pod Warznem* [Frydrychowicz 2013: 121–122]:

Warzno zachodzi po raz pierwszy w przywileju Mestwina z r. 1277 [...]. Nazwa tutejszej wsi powstała z imienia osobowego Warsz i oznacza jego posiadłość. To samo znaczenie ma nazwa Warszawy. [Frydrychowicz 2013: 122]

Podana etymologia nienaukowa ma charakter autorski; Romuald Frydrychowicz opiera ją na znanej mu i do dziś obowiązującej etymologii naukowej nazwy *Warszawa*. Na podstawie wtórnej wykładni semantycznej ‘miejscość należąca do Warsza’ nazwę wsi *Warzno* trzeba by zaliczyć do nazw dzierżawczych, utworzonych od nazwy osobowej *Warsz* przyrostkiem *-no* z towarzyszącą mu nietypową w tej pozycji obocznością *sz : rz i r : Ø*. Ze względu na stosunek wtórnej podstawy motywacyjnej do faktycznej podstawy motywacyjnej opisana pseudoetymologia należy do tych etymologii nienaukowych, które

wywodzą reetymologizowany toponim od wyrazu (tu: antroponimu *Warsz*) niespokrewnionego z faktycznym wyrazem podstawowym (tu: apelatywem **varь*); wtórna podstawa motywacyjna zawiera rdzeń *wart-//wrot-* ‘wrócić’ (imię *Warsz* jest na ogół interpretowane jako pochodne od *Warcisław//Wrocisław*), a faktyczna podstawa motywacyjna – rdzeń *war-* ‘wrzeć’.

Wysin (pow. kościerski, gm. Liniewo)

Edward Breza wywodzi toponim *Wysin*, który rekonstruuje w postaci *Wyszyno*, od antroponimu *Wysz*, będącego skróconą formą jakiegoś imienia dwuczłonowego typu *Wyszemir*, *Wyszestaw*, a współczesną formę *Wysin* objaśnia jako hiperpoprawność wobec niemieckiej formy *Wyschyn*, *Wischin* [Breza 1974: 128–129]. Pod względem strukturalnym jest to zatem nazwa derywowana od podstawowego antroponimu *Wysz* sufiksem *-yn*, pod względem semantycznym zaś – nazwa dzierżawcza.

Etymologia ludowa toponimu *Wysin* została przedstawiona przez Romualda Frydrychowicza w podaniu etymologicznym *Skąd wioska Wysin otrzymała swą nazwę*:

Wcześniej wioska Wysin znajdowała się na pewnym wzniesieniu, a tam, gdzie wioska leży obecnie, było duże jezioro, które na niewiele zdało się mieszkańcom. Dlatego wykopali rowy i spuścili wodę do Fitze. Gdy woda już spłynęła, a ziemia, na której leżało jezioro, całkowicie wyschła, mieszkańcy wybudowali sobie domy i zaczęli uprawiać rolę. Wokół swych domów zasadzili drzewa wiśniowe. Nie wiedzieli jednak, jak nazwać nową wioskę. Wówczas pomyśleli o wielu drzewach wiśniowych, a ponieważ „Kirsche” po polsku znaczy „wiśnia”, dlatego nazwali wioskę Wysin, to znaczy wiśniowa wioska. [Frydrychowicz 2013: 64]

Etymologia potoczna nazwy tej wsi jest o tyle ciekawa, że chociaż zawierające ją podanie etymologiczne ma strukturę narracyjną, to wtórna wykładnia semantyczna tego faktu nie uwzględnia, sprowadza się bowiem do objaśnienia o kształcie: ‘miejscowość, w której zasadzono kiedyś wiśnie’ (choć można by ją rozwinąć do postaci: ‘miejscowość, w której po osuszeniu jeziora i przeniesieniu wsi na nowy teren zasadzono wokół domów wiśnie’). Na podstawie tej wykładni analizowany toponim byłby pod względem strukturalnym nazwą prymarną od zniekształconego apelatywu *wiśnia* (z obocznościami *w’ : w, i : y, Ø : i* oraz *ń : n*), a pod względem znaczeniowym stanowiłby nazwę kulturową, utrwalającą szczegóły dawnego sadownictwa. Opisana etymologia ludowa należy do tych etymologii nienaukowych, które wyprowadzają reetymolo-

gizowany toponim od wyrazu (tu: rzeczownika *wiśnia*) niespokrewnionego z faktycznym wyrazem podstawowym (tu: antroponimem *Wysz*); wtórna podstawa motywacyjna zawiera rdzeń *wiśń-*, a pierwotna – rdzeń *wys-* ‘wysoki’.

Drugą propozycję reetymologizacyjną, sformułowaną przez samego Frydrychowicza, zawierają *Uwagi wydawcy*, dołączone do podania o powstaniu nazwy wsi *Wysin*:

Ponieważ miejscowość ta w starych dokumentach nazywana jest również Woycino, należy przypuszczać, że nazwa Wysin oznacza tyle co własność Wojciecha, tzn. Adalberta. [Frydrychowicz 2013: 64]

Na podstawie wtórnej wykładni semantycznej ‘miejscowość należąca do Wojciecha’ nazwę miejscową *Wysin*, zapisywaną ponoć dawniej w postaci *Woycino*⁴, zaliczylibyśmy pod względem semantycznym do nazw dzierżawczych, a pod względem strukturalnym należałaby ona do nazw derywowanych, jako formacja słowotwórcza utworzona od imienia *Wojciech* sufiksem *-in* z towarzyszącymi mu obocznościami; ponieważ autor sądzi, że pierwotną formą nazwy *Wysin* było *Wojcino*, zaszłoby tu ucięcie końcowego segmentu *-ech*, nie wiadomo jednak, jak brzmienie *Wojcino* miałoby się zmienić w formę *Wysin*. Pseudoetymologia zaproponowana przez ks. Frydrychowicza reprezentuje ten podtyp etymologii nienaukowych, które wywodzą reetymologizowany toponim od wyrazu (tu: imienia *Wojciech*) niespokrewnionego z faktycznym wyrazem podstawowym (tu: imieniem *Wysz*); pierwotna podstawa motywacyjna jest w tym wypadku elementem gniazda słowotwórczego przymiotnika *wysoki*, a wtórna – gniazd słowotwórczych rzeczownika *woj* i czasownika *cieszyć się*.

Zawory (pow. kartuski, gm. Chmielno)

Według etymologii naukowej sformułowanej przez Krystynę Makowską *Zawory* to nazwa kulturowa prymarna o formie liczby mnogiej od zrekonstruowanego apelatywu *zawór* ‘grobla’ [Makowska b.r.: 181].

Etymologia nienaukowa toponimu *Zawory* została dołączona przez ks. Frydrychowicza w *Przypisku wydawcy* do podania *Pochód Francuzów przez Zawory* [Frydrychowicz 2013: 123–124]:

Skąd pochodzi nazwa Zawory? Kaszubi powiadają, że Zawory nazywały się dawniej Zabory i że ta nazwa oznaczała wieś za borem położoną. Słownik geograficzny wymienia w Poznańskim także cztery osady Zaworami zwane

4 Edward Breza [1974: 128] nie potwierdza jednak takiego zapisu.

(XIV, 501). W przeszłym stuleciu nazywała się wieś tutejsza Zawor („Przyjaciół Ludu”, Chełmno 1867 nr 50). [Frydrychowicz 2013: 124]

Na podstawie wtórnej wykładni semantycznej ‘wieś położona za borem’ nazwę *Zawory* należałoby zaliczyć pod względem semantycznym do nazw topograficznych, a pod względem strukturalnym byłyby to formacja słowotwórcza utworzona od wyrażenia przyimkowego *za borem* formantem paradygmatycznym nadającym temu wyrażeniu paradygmat rzeczownikowy liczby mnogiej z towarzyszącą mu obocznością śródgłosową *b : w*. Opisana pseudo-etymologia należy do tych etymologii nienaukowych, które wywodzą reety-mologizowany toponim od wyrazu (tu: wyrażenia przyimkowego *za borem*) niespokrewnionego z faktycznym wyrazem podstawowym (tu: apelatywem *zawór*); pierwotny wyraz podstawowy reprezentuje tu rodzinę słowotwórczą czasownika *-wrzeć* (por. *zawrzeć, przywrzeć, odwrzeć* itp.), a wtórny wyraz podstawowy jest elementem rodziny rzeczownika *bór*; w obu hipotezach etymologicznych pojawia się natomiast przedrostek *za-*.

Zblewo (pow. starogardzki, gm. Zblewo)

Etymologia naukowa toponimu *Zblewo*, zapisywanego w XIV i XV wieku w postaci *Stubelow, Steblaw, Stobelaw*, jest trudna do interpretacji. Zdaniem Bogusława Krei *Zblewo* może być nazwą dzierżawczą utworzoną przyrostkiem *-ewo* od nazwy osobowej *Szczubiel*. Badacz ten dopuszcza też, że nazwa ta pochodzi od wyrazu spokrewnionego ze staroczeskim rzeczownikiem *zdbel* ‘studzienka w wydrążonym pniu’, co kazałoby ją zaliczać do nazw kulturowych [Kreja 1988: 151]. Natomiast Hubert Górniewicz rekonstruuje ten toponim jako **Źdźblewo*, czyli formację, w której podstawie tkwi rzeczownik *źdźbło*, byłaby to zatem nazwa topograficzna [Górniewicz 185: 74].

Potoczną etymologię toponimu *Zblewo* ks. Frydrychowicz podaje w tekście *Francuzi w Zblewie* [Frydrychowicz 2013: 138–139], zawartym w rozdziale zatytułowanym *Podobne podania z innych stron Polski*:

W końcu nadmieniamy jeszcze, że tu istnieje podanie, że miejscowość tutejsza nazywała się przedtem *Zlew* i to z powodu licznych błot i jezior, które się tam zlewały. [Frydrychowicz 2013: 139]

W świetle etymologii nienaukowej *Zblewo* jest pod względem strukturalnym nazwą derywowaną paradygmatycznie (w wyniku zmiany paradygmatu czasownikowego na rzeczownikowy nijaki) od czasownika *zlewać się*, a pod

względem semantycznym – nazwą topograficzną o wtórnej wykładni znaczeniowej ‘miejscość, w której zlewały się liczne błota i jeziora’.

Pod względem strukturalnym nazwę miejscową *Zblewo* na podstawie etymologii naukowej zaliczymy do nazw derywowanych sufiksalnie, a na podstawie etymologii potocznej – do derywatów paradygmatycznych. Natomiast pod względem semantycznym według etymologii naukowej stanowi ona nazwę dzierzawczą, kulturową lub topograficzną, a według etymologii potocznej – topograficzną. Porównanie etymologii potocznej z naukową dowodzi, że ta pierwsza należy do tych etymologii nienaukowych, które wyprowadzają reetymologizowany toponim od wyrazu (tu: czasownika *zlewać się*) niespokrewnionego z faktycznym wyrazem podstawowym (tu: antroponimem *Szczubiel*, rzeczownikiem *zdbel* ‘studzienka’ lub rzeczownikiem *źdźbło* ‘łodyga traw’).

Romuald Frydrychowicz w *Podaniach i legendach pomorskich* zamieścił 13 etymologii nienaukowych 11 nazw miejscowości; dla dwu nazw: *Tuchola* i *Wysin* autor podał po dwie etymologie nienaukowe. Ponadto pelpliński historyk zawarł w analizowanej książce jedną etymologię zgodną ze źródłosłowem naukowym, wywodząc toponim *Borkowo* od antroponimu *Borek* (autor pomylił się jedynie w rekonstrukcji imienia dwuczłonowego podstawowego dla tego antroponimu jako *Borysław* zamiast *Borzysław* lub tp.).

Podane przez ks. Frydrychowicza pseudoetymologie charakteryzują się znaczną różnorodnością typologiczną. Na podstawie stosunku wtórnej podstawy motywacyjnej do faktycznego wyrazu podstawowego wyróżnimy tu etymologie nienaukowe wywodzące reetymologizowany toponim od wyrazu niespokrewnionego z faktycznym wyrazem podstawowym (jak *Osie* od *oś* zamiast od *osa*, *Przechowo* od czasownika *przechować* zamiast od antroponimu *Przech*, *Tuchola* od *tu hola* zamiast od rdzenia *tuch-*, por. *tęchnąć*, *Warzno* od imienia *Warsz* zamiast od **warb* ‘gorące źródło’, *Wysin* od *wiśnia* lub *Wojciech* zamiast od antroponimu *Wysz*, *Zawory* od *za borem* zamiast od *zawór* ‘grobla’) oraz wyrazy wyprowadzające go od wyrazu z nim spokrewnionego (jak *Borkowo* od *bór* zamiast od *borek*, *Górzno* od hydronimu *Górznica* zamiast od apelatywu *góra*, *Rutki* od nazwiska *Rutka* zamiast od apelatywu *rudka* lub *rutka*, *Tleń* od *tlen* zamiast od *tlić się*). Nie ma jedynie wśród tych pseudoźródłosłowów takich objaśnień, w świetle których toponimy te pochodzą od tego samego wyrazu, od którego powstały według etymologii naukowej, ale etymolodzy inaczej tłumaczą ich pierwotne znaczenie.

Pod względem semantycznym reetymologizowane toponimy należą do nazw topograficznych (*Borkowo* ‘miejscość w pobliżu boru’, *Górzno* ‘miejscość nad strugą Górznicą’, *Tleń* ‘miejscość, w której znajduje się źródło zawierające tlen i inne składniki lecznicze’, *Zawory* ‘wieś położona za borem’),

kulturowych (*Przechowo* ‘miejscowość, w której flisacy przechowywali zimą tratwy’, *Wysin* ‘miejscowość, w której zasadzono kiedyś wiśnie’), pamiątkowych (*Osie* ‘wieś nazwana na pamiątkę złamania się tu osi w karecie jakiegoś polskiego księcia’, *Rutki* ‘wieś ofiarowana cysterkom przez Mikołaja Rutkę’, *Tuchola* ‘miejscowość upamiętniająca okrzyk *Tu hola* wydany przez jakiegoś słowiańskiego księcia’) i dzierzawczych (*Warzno* ‘miejscowość należąca do Warsza’, *Wysin*, pierwotnie zapisywany rzekomo jako *Woycin* ‘miejscowość należąca do Wojciecha’). Pod względem formalnym byłyby to natomiast zarówno nazwy prymarne (*Osie* od *oś*, *Rutki* od nazwiska *Rutka*, *Wysin* od *wiśnia*), jak i derywowane (przyrostkowe, jak *Borkowo* z rzekomym przyrostkiem *-kowo*, *Warzno* z przyrostkiem *-no*, *Wysin*, zrekonstruowany jako *Woycin*, z przyrostkiem *-in*, paradygmatyczne, jak *Przechowo* od *przechować* i *Zawory* od *za borem*, paradygmatyczno-dezintegralne, jak *Górzno*), złożone (*Tuchola*, rzekomo stanowiąca zrost słów *tu hola*), a także alternacyjne (*Tleń* od *tlen*).

Jednak tylko w odniesieniu do 3 z tych pseudoetymologii: toponimu *Osie* o wtórnej wykładni semantycznej ‘miejsce, w którym w karecie polskiego księcia złamała się oś i gdzie po naprawieniu pojazdu książę tę oś zostawił’, toponimu *Tuchola* o wtórnej wykładni semantycznej ‘miejscowość powstała w miejscu, gdzie jakiś wendyjski dowódca wydał wojsku rozkaz zatrzymania się: *Tu hola*’ i toponimu *Wysin* o wtórnej wykładni semantycznej ‘miejscowość, w której po osuszeniu jeziora i przeniesieniu wsi na nowy teren zasadzono wokół domów wiśnie’, można by użyć również wyrażenia *etymologia ludowa* zgodnie ze znaczeniem wynikającym z budowy zawartego w nim przymiotnika, czyli uwzględniając fakt, że termin ten „tłumaczy się częstością i wielką skalą tego zjawiska wśród mas ludowych” [Kania, Tokarski 1984: 152]; nośnikiem tych 3 pseudoetymologii są przytoczone w książce ludowe podania etymologiczne. Z ekscerpcji terenowej zaczerpnięto również pseudoetymologię nazw wsi *Zawory*, która miała się pierwotnie nazywać *Zabory*, jako ‘miejscowość leżąca za borem’, i *Zblewo*, która miała się najpierw nazywać *Zlew*, jako ‘miejscowość, w której zlewały się liczne błota i jeziora’. Okolicznym mieszkańcom mogła być znana także pseudoetymologia toponimu *Borkowo* o wtórnej wykładni semantycznej ‘miejscowość położona w borze’, której badacz nie opatrzył stosownym podaniem etymologicznym; ks. Frydrychowicz wypowiedział się o tej etymologii negatywnie („Nazwa Borkowa nie pochodzi od boru”), poświadczając w ten sposób jej istnienie. Pozostałe 7 etymologii nienaukowych zawartych w *Podaniach i legendach pomorskich* nie pochodzi – ani bezpośrednio, ani pośrednio – z ekscerpcji terenowej. Ponadto w odróżnieniu od pseudoetymologii wcześniej wymienionych wszystkie one zyskały aprobatę pelplińskiego historyka, a 6 z nich jest najprawdopodobniej jego autorstwa.

Tylko jedną, dotyczącą *Przechowa*, ks. Frydrychowicz przejął wprost ze *Słownika geograficznego Królestwa Polskiego*, poza tym dla jednej, odnoszącej się do toponimu *Rudki*, słownik ten dostarczył danych źródłowych, które zainspirowały badacza do zaproponowania własnej hipotezy pseudoetymologicznej. Wspólną cechą wszystkich 7 pseudoetymologii uznanych przez ks. Frydrychowicza za prawdziwe jest to, że nie mają one charakteru fabularnego, odznaczają się życiowym prawdopodobieństwem i odwołują się do wiedzy historycznej, nie można ich jednak zaliczyć do etymologii naukowych, ponieważ nie uwzględniają fachowej wiedzy językoznawczej. Pseudoetymologie te można by natomiast nazwać *pseudonaukowymi reinterpretacjami etymologicznymi* lub *etymologiami pseudonaukowymi*⁵, który to termin mógłby się odnosić do niefachowych objaśnień budowy i znaczenia wyrazu wykorzystujących efekty badań różnych dyscyplin nauki, zwłaszcza historii [Rogowska-Cybulska 2012, 2018a]. Właśnie przewaga wśród etymologii nienaukowych odnoszących się do nazw miejscowości etymologii pseudonaukowych nad właściwymi etymologiami ludowymi jest tą cechą *Podañ i legend pomorskich* Romualda Frydrychowicza, które wyróżniają tę książkę na tle innych tego typu zbiorów tekstów ludowych, zawierających z zasady wyłącznie właściwe etymologie ludowe.

Bibliografia

- Breza Edward (1974), *Toponimia powiatu kościerskiego*, Gdańskie Towarzystwo Naukowe, Gdańsk.
- Brzozowska Małgorzata (2009), *Etymologia a konotacja słowa. Studia semantyczne*, Wydawnictwo UMCS, Lublin.
- Cienkowski Witold (1972), *Teoria etymologii ludowej*, PWN, Warszawa.
- Diecezja chełmińska. Zarys historyczno-statystyczny* (1928), wstęp Stanisław Okoniewski, Drukiem Drukarni i Księgarni „Pielgrzyma”, Pelplin.
- Frenkiel Patrycja (2013), *Wstęp, O Autorze*, w: Romuald Frydrychowicz, *Podania i legendy pomorskie zebrane w latach 1914–1922*, red., oprac. Patrycja Frenkiel, Ognisko Pracy Pozaszkolnej, Starogard Gdański, s. 11–19, 21–24.

5 W innym znaczeniu terminu *etymologia pseudonaukowa* użył Jerzy Żebrowski, który przeciwstawił etymologię pseudonaukową etymologii ludowej ze względu na ich stosunek do formy dźwiękowej etymologizowanego wyrazu; językoznawca ten za właściwą etymologię ludową uznał zmianę formy wyrazu pod wpływem skojarzenia z formą innego wyrazu, a nazwą *etymologia pseudonaukowa* objął naiwne objaśnienia pochodzenia wyrazu bez zmiany jego formy [Żebrowski 1938/1939: 125–127].

- Frydrychowicz Romuald (2013), *Podania i legendy pomorskie zebrane w latach 1914–1922*, red., oprac. Patrycja Frenkiel, Ognisko Pracy Pozaszkolnej, Starogard Gdański.
- Górniewicz Hubert (1985), *Toponimia powiatu starogardzkiego*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław (Pomorskie Monografie Toponomastyczne, nr 7).
- Jakus-Borkowa Ewa (1987), *Toponimia powiatu świeckiego*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław (Pomorskie Monografie Toponomastyczne, nr 8).
- Kania Stanisław, Tokarski Jan (1984), *Zarys leksykologii i leksykografii polskiej*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa.
- Kęsikowa Urszula (1999), *Tuchola*, w: *Nazwy miast Pomorza Gdańskiego*, red. Hubert Górniewicz, Zygmunt Brocki, wyd. 2 popr. i poszerz., Wydawnictwo UG, Gdańsk 1999, s. 217–219.
- Kopaliński Władysław (1988), *Słownik mitów i tradycji kultury*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa.
- Kostkiewiczowa Teresa (1988), *Etymologia ludowa*, w: *Słownik terminów literackich*, red. Janusz Sławiński, wyd. 2 poszerz. i popr., Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław, s. 132.
- Kreja Bogusław (1988), *Nazwy miejscowe Kociewia i okolicy*, Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze, Gdańsk.
- Makowska Krystyna (b.r.), *Toponimia byłego powiatu kartuskiego*, praca doktorska napisana pod kierunkiem prof. dra hab. Huberta Górnwicza, b.m.
- Michow Elżbieta (2008), *Legenda Kielc zamknięta w nazwie. Studium etymologiczne i kulturowe*, Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej, Kielce.
- Milewska Małgorzata (2000), *Toponimia powiatu tucholskiego*, Gdańskie Towarzystwo Naukowe, Gdańsk (Pomorskie Monografie Toponomastyczne, nr 15).
- NMP – *Nazwy miejscowe Polski. Historia – pochodzenie – zmiany*, red. Kazimierz Rymut, od t. 8 red. Kazimierz Rymut, Barbara Czopek-Kopciuch, od t. 10 red. Kazimierz Rymut, Barbara Czopek-Kopciuch, Urszula Bijak, t. 1 – 1996, t. 8 – 2009, t. 9 – 2013, t. 12 – 2015, PAN, Kraków.
- Regliński Roman Apolinary (2001), *Legendy Borów Tucholskich*, Wydawnictwo Region, Gdynia.
- Rogowska-Cybulska Ewa (2012), *Reinterpretacje etymologiczne nazwy Łomża jako przejaw świadomości językowej i regionalnej*, w: *Polszczyzna Mazowska i Podlasia*, t. 16: *Językowa przeszłość i współczesność Mazowsza i Podlasia*, red. Henryka Sędziak, Dorota Czyż, Towarzystwo Kultury Języka. Oddział, Łomża, s. 13–29.
- Rogowska-Cybulska Ewa (2018a w druku), *O elementach wiedzy naukowej w etymologiach ludowych (nienaukowych) nazw polskich miejscowości*, „Slavia Occidentalis”.

- Rogowska-Cybulska Ewa (2018b), *Powtarzali za-łom-za-łom-za-łom i tak powstała Łomża... O etymologiach nienaukowych nazw miejscowości powiatu łomżyńskiego*, Wydawnictwo UG, Gdańsk.
- Rospond Stanisław (1984), *Słownik etymologiczny miast i gmin PRL*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.
- Rudnicki Mikołaj (1929), *Nazwy geograficzne*, w: *Polskie Pomorze*, t. 1: *Ziemia i ludzie*, red. Józef Borowik, Instytut Bałtycki, Toruń, s. 271–308.
- Rymut Kazimierz (1987), *Nazwy miast Polski*, wyd. 2 uzupeł., Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.
- SGKP – *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, red. Filip Sulimierski, Bronisław Chlebowski, Władysław Walewski, t. 9, Warszawa 1888, s. 127 [http://dir.icm.edu.pl/Słownik_geograficzny/Tom_IX/127, dostęp: 20 czerwca 2018]; s. 920 [http://dir.icm.edu.pl/Słownik_geograficzny/Tom_IX/920, dostęp: 25 czerwca 2018].
- SJPD – *Słownik języka polskiego*, red. Witold Doroszewski, t. 1–11, Warszawa 1958–1969.
- Treder Jerzy (1997), *Toponimia powiatu wejherowskiego*, Wydawnictwo Gdańskie, Gdańsk (Pomorskie Monografie Toponomastyczne, nr 14).
- Walczak Bogdan (1999), *Zarys dziejów języka polskiego*, wyd. 2 popr., Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- Wilkoń Aleksander (1978), *O nazwie miejscowej Tuchola*, „Prace Naukowe UŚ”, nr 201, „Prace Językoznawcze” 4, „Onomastyka”, s. 54–62.
- WSJP – *Wielki słownik języka polskiego*, red. Piotr Żmigrodzki, <http://www.wsjp.pl> [dostęp: 25 czerwca 2018].
- Żebrowski Jerzy (1938/1939), *O tzw. etymologii ludowej*, „Poradnik Językowy”, z. 7, s. 125–127.

Ewa Rogowska-Cybulska

Unscientific etymologies of place names in the book *Podania i legendy pomorskie* [Pomeranian legends] by Romuald Frydrychowicz

The article describes thirteen folk (unscientific) etymologies of eleven place names included in Romuald Frydrychowicz's 2013 book *Podania i legendy pomorskie zebrane w latach 1914–1922* [Pomeranian legends collected in the years 1914–1922]. A folk etymology is defined as 'scientifically incorrect explanation of the origins of a word based on the similarity of its form to other words or other casual associations'. The analysed pseudo-etymologies concern the following place names: *Borkowo*, *Górzno*, *Osie*, *Przechowo*, *Rudki*, *Tleń*, *Tuchola*, *Warzno*, *Wysin*, *Zawory* and *Zblewo*; the book

devotes two pseudo-etymologies to *Tuchola* and *Wysin* each. Some of these pseudo-etymologies come from a field exploration, but as much as seven of them occur to be pseudo-scientific. The author uses this term for unprofessional (contrary to onomastic methodology) explanations of the structure and meaning of a word using the research results of various scientific disciplines, especially history.

KEYWORDS: pseudoscientific etymology, toponymy of Pomerania, place names.

prof. dr hab. Ewa Rogowska-Cybulska (1962–2019) – językoznawczyni związana z Uniwersytetem Gdańskim, autorka prac poświęconych polszczyźnie ogólnej (szczególnie słowotwórstwu, np. dotyczących aktywności słowotwórczej nazw roślin, analogii słowotwórczej i zmian w zakresie motywacji słowotwórczej) i gwarowej (m.in. nazwy roślin w gwarach, kształtowanie się kaszubskiego języka literackiego oraz ludowa etymologia toponimów).